

5. Skup minimalnih pravila o postupanju sa zatvorenicima¹

Prethodne napomene

1. Svrha ovih pravila nije da u pojedinostima opišu neki uzorni sistem izvršenja kazni. Ovim se pravilima jedino nastoji da se postave principi i pravila dobre organizacije izvršenja kazne i prakse u postupanju sa zatvorenicima, inspirišući se shvatanjima koja su danas opšte prihvaćena kao i osnovnim postavkama najboljih savremenih sistema.

2. S obzirom na veliku raznovrsnost pravnih, socijalnih, ekonomskih i geografskih uslova koja postoje u svetu, jasno je da sva pravila ne mogu biti primenjena na svakom mestu u svako vreme. Ipak ova pravila treba da posluže kao podsticaj stalnom naporu da se prebrode praktične teškoće koje stoje na putu njihovoj primeni, imajući u vidu činjenicu da ta pravila uzeta u celini, predstavljaju minimalne uslove prihvaćene od UN.

3. S druge strane, ova pravila se odnose na oblasti u kojima je ljudska misao u stalnom razvoju. Ona ne idu za tim da isključe mogućnost vršenja opita i razvijanja prakse, ako je to u skladu sa principima i ciljevima koji proizilaze iz celokupnog teksta pravila. U tom smislu, centralna uprava za kaznene zavode biće uvek ovlašćena da odobri izuzetke od pravila.

4. 1) Prvi deo Skupa pravila obrađuje odredbe koje se odnose na opšte upravljanje kaznenim zavodima i primenjuje se na sve kategorije zatvorenika koji su lišeni slobode po krivičnom ili građanskom pravu, okrivljene ili osuđene, podrazumevajući ovde i zatvorenike prema koj ima je primenjena neka mera bezbednosti ili vaspitna mera koju je odredio sudija.

2) Drugi deo sadrži odredbe koje se primenjuju samo na kategorije zatvorenika označene u svakom odeljku. Ipak, odredbe odeljka A, koje primenjuju na osuđeničke, primeniće se i na kategorije zatvorenika označene u odeljcima B, C. i D. ukoliko nisu u suprotnosti sa odredbama koje za njih važe i pod uslovima da su one od koristi ovim zatvorenicima.

5. 1) Ovim pravilima nije svrha da odrede organizaciju zavoda za mlađe prestupnike (Borstalovi zavodi za prevaspitanje itd.). Međutim, u opštim crtama, prvi deo Skupa pravila može se smatrati kao prihvatljiv i za ove zavode.

2) U svakom slučaju kategorija mlađih prestupnika obuhvata lica koja su pod nadležnošću sudova za maloletnike. Po pravilu, ovi mlađi prestupnici ne bi trebalo da budu osuđeni na kaznu zatvora.

DEO I PRAVILA OPŠTE PRIMENE

6. 1) Ova pravila se primenjuju nepristrasno. Ne sme se praviti razlika u postupanju na osnovu neke predrasude, naročito s obzirom na rasu, boju kože, pol, jezik, veru, političko i svako drugo mišljenje, na nacionalno i socijalno poreklo, društveni položaj, rođenje ili bilo koji drugi položaj.

2) S druge strane, potrebno je poštovati verska ubeđenja i moralna pravila grupe kojoj pripada zatvorenik.

Registar

7. 1) U svakom mestu gde ima zatvorenika treba voditi računa da postoji povezan i paginarni registar u kome je za svakog zatvorenika označeno:

---

¹ Usvojena na prvom kongresu Ujedinjenih nacija za prevenciju kriminaliteta i postupak sa prestupnicima, održanom u Ženevi 1955. i potvrđena od Ekonomskog i socijalnog saveta rezolucijama br. 663 C (XXIV) od 31. jula 1957. i br. 2076 (LXII) od 13. maja 1977. Ne podležu ratifikaciji jer nisu međunarodni ugovor.

- a) podaci u vezi njegovog identiteta;
  - b) razlozi njegovog zatvaranja i nadležna vlast koja je odlučila o zatvaranju;
  - c) dan i sat prijema i otpuštanja.
- 2) Niko ne može biti primljen u zavod bez punovažne isprave kojom se naređuje zatvaranje čije će pojedinosti prethodno biti upisane u registar.
- Odvajanje kategorija
8. Različite kategorije zatvorenika treba da budu smeštene u odvojene kaznene zavode, vodeći računa o njihovom polu, dobu starosti, ranijem životu, razlozima zatvaranja i potrebama postupanja. Tako:
- a) muška i ženska lica treba da budu zatvorena, ukoliko je to moguće, u različite zavode; u zavodima gde su smeštena i muška i ženska lica sve prostorije određene za ženska lica treba da budu potpuno odvojena;
  - b) zatvorenici koji nisu osuđeni treba da budu odvojeni od osuđenih lica;
  - c) lica zatvorena zbog dugova ili osuđena na drugu vrstu civilnog zatvora treba da budu odvojena od lica koja su zatvorena zbog krivičnih dela;
  - d) maloletni zatvorenici treba da budu odvojeni od starijih.

Prostorije zavoda

9. 1) U ćelijama ili sobama koje su namenjene za noćno osamljene treba držati samo jednog zatvorenika. Ako iz posebnih razloga, kao što je privremena prenatrpanost, postane za centralnu upravu kaznenih zavoda neophodno da učini izuzetke od ovoga pravila treba izbegavati smeštaj dva zatvorenika u istoj samici ili sobi.
- 2) Kada se koriste zajedničke spavaonice u njih treba smeštati brižljivo odabrane zatvorenike koji su pogodni da budu smešteni pod ovim uslovima. Noću će zatvorenici biti pod redovnim nadzorom koji je prilagođen određenom tipu kaznenog zavoda.
10. Zatvorske prostorije, a posebno one koje su namenjene za spavanje zatvorenika, treba da odgovaraju higijenskim zahtevima, vodeći računa o klimi, a naročito o kubaturi vazduha, minimalnoj površini, osvetljenju, grejanju i provetravanju.
11. U svakoj prostoriji gde zatvorenici žive i gde rade:
- a) prozori treba da budu dovoljno veliki da bi zatvorenik mogao da čita i radi pri dnevnoj svetlosti i tako napravljeni da omogućavaju prodiranje svežeg vazduha i to bilo da postoji ili ne postoji veštačko provetravanje;
  - b) veštačko osvetljenje treba da bude dovoljno da bi omogućilo zatvoreniku da čita ili radi ne kvareći vid.
12. Sanitarni uređaji treba da omogućuće zatvoreniku vršenje prirodnih potreba, kada god to hoće i to na čist i pristojan način.
13. Uređaji kupatila i tuša treba da budu dovoljni da bi svaki zatvorenik mogao i bio dužan da ih koristi, sa temperaturom koja odgovara klimi i onoliko često koliko to zahteva opšta higijena s obzirom na doba godine i geografski položaj, ali najmanje jedanput nedeljno pod umerenom klimom.
14. Sve prostorije koje redovno posećuju zatvorenici treba održavati potpuno uredno i čisto.

Lična higijena

15. Od zatvorenika treba zahtevati ličnu čistoću; zbog toga oni treba da raspolažu vodom i priborom za toaletu koji je potreban za održavanje njihovog zdravlja i čistoće.
16. Da bi se omogućilo zatvorenima da izgledaju pristojno i da sačuvaju samopoštovanje treba im olakšati da u dobrom stanju održavaju kosu i bradu; muškarcima treba omogućiti da se redovno briju.

Odelo i posteljina

17. 1) Svaki zatvorenik koji nema pravo da nosi svoje sopstveno odelo, treba da dobije osuđeničko odelo koje odgovara klimi i koje je dovoljno da ga održi u dobrom zdravlju. To odelo ne sme da bude ni u kom slučaju ni unižavajuće ni ponižavajuće.

2) Sva odela moraju biti čista i da se održavaju u dobrom stanju. Rublje treba menjati i prati onoliko često koliko je to potrebno za održavanje higijene.

3) U izuzetnim prilikama kada se zatvorenik po odobrenju udaljava iz kaznenog zavoda, treba mu dozvoliti da nosi sopstveno odelo ili odelo koje ne izaziva pažnju.

18. Kada je zatvorenicama dozvoljeno da nose sopstvena odela treba već u momentu njihovog prijema u zavodu obezbediti mere da njihova odela budu čista i upotrebljiva.

19. Svaki zatvorenik treba da raspolaže, u skladu sa mesnim i nacionalnim običajima, zasebnom posteljom i zasebnom posteljinom koja će biti održavana u pristojnom stanju i tako zamenjivana da se obezbedi čistoća.

Ishrana

20. 1) Svaki zatvorenik treba da od uprave, u uobičajeno vreme, prima hranu dobrog kvaliteta, dobro spremljenu, dobro serviranu, koja ima hranljivu vrednost dovoljnu za održavanje njegovog zdravlja i njegove snage.

2) Svaki zatvorenik treba da ima mogućnost da se snabdeva pijaćom vodom kada mu je to potrebno.

Telesne vežbe

21. 1) Svaki zatvorenik koji ne radi na svežem vazduhu, ako to vreme dozvoljava, treba da ima najmanje jedan sat dnevno telesne vežbe na svežem vazduhu.

2) Mlađi zatvorenici, kao i drugi zatvorenici kojima godine i fizička kondicija to dozvoljavaju, moraju dobiti, za vreme kojeje određeno za vežbu, telesno vaspitanje koje razonođava. U tom smislu treba im staviti na raspolaganje teren, uređaje i opremu.

Medicinske usluge

22. 1) Svaki kazneni zavod treba da raspolaže uslugama bar jednog kvalifikovanog lekara koji bi trebalo da poznaje psihijatriju. Lekarske usluge treba da budu organizovane u tesnoj saradnji sa opštom upravom zdravstvene službe. Ove usluge treba da obuhvate psihijatrijsku službu za dijagnostiku i kada je to potrebno, za lečenje slučajeva duševnih anomalija.

2) Za bolesnike kojima je potrebno specijalno lečenje treba predvideti prenos u specijalne kaznene zavode ili u građanske bolnice. Kada je bolničko lečenje organizovano u zavodu, zavod treba da bude snabdeven specijalnim materijalom, priborom i lekovima koji će omogućiti da se oboleli zatvorenici pristojno leče i neguju, a bolničko osoblje treba da ima dovoljnu stručnu spremu.

3) Svakom zatvoreniku treba omogućiti da se koristi negom kvalifikovanog zubnog lekara.

23. 1) U zavodima za žene moraju postojati posebni uređaji potrebni za lečenje bremenitih žena, žena koje se oporavljaju od porođaja ili od bolesti. U najvećoj mogućoj meri treba da budu preduzete mere da se porođaj obavi u građanskoj bolnici. Ako je dete rođeno u zatvoru važno je da se to ne pominje u ispravi kojom se potvrđuje rođenje.

2) Kad je majkama koje su zatvorene dozvoljeno da zadrže svoju odojčad treba preduzeti mere da se organizuju dečje jasle sa kvalifikovanim osobljem gde bi odojčad bila smeštena za vreme kad se ne nalaze na nezi svojih majki.

24. Lekar je dužan da pregleda svakog zatvorenika što je pre moguće odmah posle prijema, a docnije kad je god to potrebno, naročito u pravcu da otkrije moguće postojanje fizičke ili duševne bolesti i da se preduzmu sve potrebne mere; da osigura odvajanje zatvorenika koji su pod sumnjom da boluju od neke infektivne ili zarazne bolesti; da ustanovi fizičke ili duševne nedostatke koji bi mogli biti smetnja za relaksiranje i da odredi telesnu radnu sposobnost svakog zatvorenika.

25. 1) Dužnost je lekara da nadgleda telesno i duševno zdravlje zatvorenika. On treba svakoga dana da vidi sve bolesne zatvorenike, sve one koji se žale da su bolesni, kao i sve one koji su na sebe naročito skrenuli njegovu pažnju.

2) Lekar je dužan da podnese izveštaj direktoru uvek kad smatra da je telesno ili duševno zdravlje nekog zatvorenika narušeno ili da će biti narušeno usled produženja zatvora ili usled bilo kojeg načina izvršenja zatvora.

26. 1) Lekar treba da vrši redovne preglede i da daje savete direktoru u pogledu:

- a) količine, kakvoće, spremanja i raspodele hrane;
- b) higijene i čistoće zavoda i zatvorenika;
- c) sanitarnih uređaja, grejanja, osvetljenja i provetravanja zavoda;
- d) kakvoće i čistoće odela i posteljine zatvorenika;
- e) pridržavanje pravila koja se odnose na telesno i sportsko vaspitanje kad je ono organizovano od nestručnog osoblja.

2) Direktor treba da uzme u obzir izveštaje i savete lekara navedene u odredbi 25, paragraf 2. i u odredbi 26, i u slučaju da je saglasan, on je dužan da odmah preduzme potrebne mere da lekareve preporuke budu izvršene; u slučaju nesaglasnosti ili ako pitanje ne spada u njegovu nadležnost, direktor će lekarski izveštaj sa svojim primedbama dostaviti neposredno višoj vlasti.

Disciplina i kažnjavanje

27. Red i disciplinu treba održavati sa svom čvrstinom ali pri tom ne treba upotrebljavati više ograničenja nego što je potrebno za održavanje bezbednosti i za održavanje dobro organizovanog zajedničkog života.

28. 1) Nijedan zatvorenik ne može u okviru službe zavoda vršiti neku dužnost koja u sebi sadrži disciplinsku vlast.

2) Ovo pravilo ne treba ipak da bude smetnja dobrom funkcionisanju sistema na bazi samouprave (self-government). Ovi sistemi u stvari pretpostavljaju da izvesne delatnosti ili odgovornosti za društveni, vaspitni i sportski rad, treba pod kontrolom poveriti zatvorenicima koji su grupisani s obzirom na postupanje s njima.

29. Sledeća pitanja treba uvek da budu rešena ili zakonom ili pravilnikom nadležne administrativne vlasti. ,

- a) ponašanje koje predstavlja disciplinski prekršaj;
- b) vrsta i trajanje disciplinskih sankcija koje mogu biti izrečene;
- c) nadležna vlast za izricanje tih sankcija.

30. 1) Zatvorenik može biti kažnjen samo saglasno odredbama određenog zakona ili određenog pravilnika, i nikada dva puta za isti prekršaj.

2) Nijedan zatvorenik ne može biti kažnjen pre nego što bude obavešten o prekršaju koji mu se stavlja na teret i pre nego što mu je pružena prilika da iznese svoju odbranu. Nadležna vlast treba da pristupi svestranom ispitivanju slučaja.

3) Ukoliko je potrebno i ostvarljivo treba dozvoliti zatvoreniku da iznese svoju odbranu preko tumača.

31. Telesne kazne, stavljanje u mračnu ćeliju, kao i sve okrutne, nehumane i ponižavajuće kazne treba da budu potpuno zabranjene kao disciplinske sankcije.

32. 1) Kazne osamljenja i smanjenje hrane ne mogu nikada biti primenjene pre nego što lekar pregleda zatvorenika i pismeno potvrdi daje zatvorenik u stanju da te kazne izdrži.

2) Isto važi i za sve druge kaznene mere kojima bi se moglo narušiti telesno ili duševno zdravlje zatvorenika. U svakom slučaju kaznene mere ne mogu nikada biti u suprotnosti sa principom postavljenim u odredbi 31, niti odstupati od njega.

3) Lekar treba da svakoga dana poseti zatvorenika koji izdržava navedene disciplinske kazne i da obavesti direktora ako smatra za potrebno da se obustavi ili izmeni sankcija zbog razloga koji se tiče telesnog ili duševnog zdravlja.

Sredstva prinude

33. Oružje za prinudu kao što su lisice, lanci, okovi i ludačka košulja ne smeju nikada biti upotrebljeni kao kazna. Lanci i okovi smeju se upotrebiti samo u sledećim slučajevima:

a) kao mera bezbednosti protiv bekstva za vreme sprovođenja, pod uslovom da se odmah skinu čim zatvorenik pristupi sudskoj ili upravnoj vlasti;

b) zbog zdravstvenih razloga po uputstvu lekara;

c) po naredbi direktora, ako nisu pomogla druga sredstva da se zatvorenik savlada, kako bi bio sprečen da drugoga ili sebe povredi, ili da prouzrokuje materijalnu štetu; u ovom slučaju direktor treba odmah da se posavetuje sa lekarom i da podnese izveštaj višoj upravnoj vlasti.

34. Oblik i način upotrebe oruđa prinude treba da bude određen od strane centralne uprave za kaznene zavode. Njihova upotreba ne sme se produžiti preko neophodno potrebnog vremena.

Obaveštenje i pravo žalbe zatvorenika

35. 1) Čim bude zatvoren, svaki zatvorenik mora dobiti pismena obaveštenja o režimu zatvorenika njegove kategorije, o disciplinskim pravilima zavoda, o dozvoljenim sredstvima za dobijanje obaveštenja i za sastavljanje žalbi kao i o svim drugim okolnostima koje mu mogu poslužiti u cilju upoznavanja sa njegovim pravima i njegovim dužnostima radi prilagođavanja životu u zavodu.

2) Ako je zatvorenik nepismen, obaveštenja mu treba pnižiti usmeno.

36. 1) Svakog radnog dana svaki zatvorenik mora imati mogućnost da podnosi molbe i žalbe direktoru zavoda ili službeniku koji je ovlašćen da ga zastupa.

2) Molbe ili žalbe mogu se predavati inspektorima zavoda za vreme inspekcije. Zatvorenik može bez prisustva direktora ili drugih članova zavodskog osoblja, opštiti sa inspektorom ili svakim drugim službenikom kome je stavljeno u dužnost da vrši inspekciju.

3) Svaki zatvorenik ima pravo da bez cenzure u pogledu sadržine, ali u propisanom obliku podnosi, putem koji je propisima određen, molbu ili žalbu centralnoj upravi za kaznene zavode, sudskoj vlasti ili drugoj nadležnoj vlasti.

4) Ukoliko molba i žalba nije očigledno drska ili lišena svakog osnova, treba je bez odlaganja ispitati i zatvoreniku dati blagovremeno odgovor.

Dodir sa spoljnim svetom

37. U redovnim razmacima vremena, kako prepiskom tako i primanjem poseta, zatvorenima treba omogućiti da, uz potreban nadzor, održavaju vezu sa svojom porodicom i sa onim svojim prijateljima u koje se može imati poverenja.

38. 1) Zatvorenima koj i su državljani neke strane zemlje treba pružiti razumne olakšice radi održavanja veze sa njihovim diplomatskim i konzularnim predstavnicima.

2) Što se tiče zatvorenika koji su državljani zemalja koje nemaju diplomatskih i konzularnih predstavnika u zemlji, kao i izbeglica i lica bez državljanstva, njima treba pružiti iste olakšice u pogledu obraćanja diplomatskom predstavniku države koja štiti njihove interese ili svakoj vlasti, nacionalnoj ili internacionalnoj, čiji je zadatak da ih štiti.

39. Zatvorenici moraju biti redovno držani u toku najvažnijih događaja, bilo preko dnevnih listova, časopisa ili posebnih publikacija kaznenih zavoda, bilo preko

radio emisija, predavanja ili svih drugih sličnih sredstava, koje administracija odobri ili kontroliše.

Biblioteka

40. Svaki zavod treba da ima biblioteku za sve kategorije zatvorenika dovoljno snabdevenu poučnim i zabavnim knjigama. Zatvorenike treba podsticati da se što je više moguće koriste bibliotekom.

Religija

41. 1) Ako u zavodu postoji dovoljan broj zatvorenika koji pripadaju istoj veroispovesti, jedan osposobljen predstavnik te veroispovesti treba da bude imenovan ili prihvaćen od kaznenog zavoda. Kad broj zatvorenika to opravdava i kad okolnosti to dozvoljavaju, aranžman treba da bude predviđen za puno radno vreme.

2) Osposobljeni predstavnik, imenovan ili prihvaćen, prema paragrafu 1. treba da bude ovlašćen da povremeno organizuje verske obrede ili da, kad je god to određeno, čini nasamo pastoralne posete zatvorenicima svoje veroispovesti.

3) Nijednom zatvoreniku ne sme se nikada uskratiti pravo da dođe u dodir sa predstavnikom jedne veroispovesti. Naprotiv, ako se zatvorenik protivi poseti verskog predstavnika, njegov stav se mora u potpunosti poštovati.

42. Svakom zatvoreniku mora se priznati pravo, da u granicama mogućnosti, zadovoljava potrebe svog religioznog života, učestvovanjem u verskim obredima koji su organizovani u zavodu ili posedovanjem knjiga za versko obrazovanje i versku nastavu svoje veroispovesti.

Predaja na čuvanje stvari koje pripadaju zatvorenicima

43. 1) Kad pravilnik ne ovlašćuje zatvorenika da zadrži kod sebe novac, stvari od vrednosti, odelo i druge stvari koje mu pripadaju, te stvari treba ostaviti na sigurno mesto, prilikom prijema zatvorenika u zavod. Mora se sastaviti spisak tih stvari i taj spisak treba da potpiše zatvorenik. Treba preduzeti mere da se ovi predmeti očuvaju u dobrom stanju.

2) Ovi predmeti i novac moraju se vratiti zatvoreniku pri njegovom puštanju na slobodu, osim novca koji je mogao da potroši, stvari koje je mogao da pošalje izvan zavoda ili odela koje je trebalo uništiti iz higijenskih razloga. Zatvorenik mora dati potvrdu o predmetima i novcu koji su mu vraćeni.

3) Za vrednosti i predmete koji su poslani zatvoreniku spolja primenjuju se ista pravila.

4) Ako je zatvorenik u vreme prijema imao pri sebi lekove ili uspavljujuća sredstva, lekar će odlučiti kako će se s njima postupiti.

Obaveštenje o smrti, bolesti, premeštaju itd.

44. 1) U slučaju smrti ili teške bolesti, teškog udesa ili smeštaja zatvorenika u zavod za duševne bolesti, direktor je dužan da o tome odmah obavesti bračnog druga, ako je zatvorenik u braku, ili najbližeg srodnika, a obavestiće o tome i svaku drugu osobu koju mu zatvorenik prethodno označi.

2) Zatvorenik će biti obavešten o smrti ili teškoj bolesti svakog bliskog srodnika. U slučaju ozbiljne bolesti takvog lica, ako to prilike dozvoljavaju, treba zatvoreniku dozvoliti da poseti svoj dom bilo u pratnji ili slobodno.

3) Svaki zatvorenik imaće pravo da odmah obavesti svoju porodicu o svom hapšenju ili o svom premeštaju u drugi zavod.

Prevoz zatvorenika

45. 1) Kad se zatvorenici dovode u zavod ili kad se iz njega izvode treba da budu što je moguće manje izloženi očima javnosti i treba preduzeti mere da se zaštite od vređanja, radoznalosti sveta i svakog drugog oblika izlaganja javnosti.
- 2) Treba zabraniti prevoz zatvorenika pri kojem postoje rđavi uslovi u pogledu provetravanja ili svetlosti, kao i svakim sredstvom koje zatvorenike izlaže telesnim patnjama.
- 3) Prevoz zatvorenika treba vršiti o trošku uprave i pod jednakim uslovima za sve.

Osoblje kaznenih zavoda

46. 1) Uprava kaznenih zavoda mora brižljivo odabrati osoblje svih stepena, jer dobro upravljanje kaznenim zavodima zavisi od čestitosti ovog osoblja, njegove čovečnosti, njegovih ličnih osobina i njegove stručne sposobnosti.
- 2) Uprava kaznenih zavoda mora stalno ulagati napore da u svesti osoblja i u javnom mnenju budi i održava ubeđenje, da ovaj zadatak predstavlja veoma važnu društvenu službu; zbog toga treba koristiti sva pogodna sredstva da se to objasni javnosti.
- 3) Da bi se postigli napred pomenuti ciljevi, članovi osoblja treba da budu zaposleni kao stalni službenici kaznenih zavoda. Oni treba da imaju status državnih službenika, i da im prema tome bude obezbeđena stalnost službe, koja će zavisiti samo od njihovog dobrog ponašanja, efikasnosti njihovog rada i njihove telesne sposobnosti. Nagrada treba da bude dovoljna kako bi se mogli privući i zadržati u službi sposobni ljudi i sposobne žene. Beneficije i uslovi službe treba da budu određeni s obzirom na tešku prirodu posla.
47. 1) Osoblje treba da ima dovoljan nivo obrazovanja i inteligencije.
- 2) Pre prijema u službu, osoblje treba da pohađa opšti i posebni kurs i da položi teorijski i praktični ispit.
- 3) Posle prijema u službu i u toku karijere osoblje treba da održava i upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje koji će biti povremeno organizovani.
48. Osoblje treba da se u svakoj prilici ponaša i da vrši svoju dužnost tako da primerom utiče na zatvorenike i izaziva njihovo poštovanje.
49. 1) U najvećoj mogućoj meri osoblju treba pridodati dovoljan broj specijalista kao što su psihijatri, psiholozi, socijalni radnici, učitelji i tehnički instruktori.
- 2) Treba obezbediti stalne usluge socijalnih radnika, učitelja i tehničkih instruktora ne isključujući pri tome usluge honorarnog ili dobrovoljnog pomoćnog osoblja.
50. 1) Direktor zavoda treba da bude dovoljno kvalifikovan za svoju dužnost po svom karakteru, svojoj administrativnoj spremi, odgovarajućem obrazovanju i svom iskustvu u ovoj oblasti.
- 2) On mora celo svoje vreme da posveti službenoj dužnosti; ova ne može biti sporedna.
- 3) On mora stanovati u zavodu ili neposrednoj blizini zavoda.
- 4) Ako se dva ili više zavoda nalaze pod upravom jednog direktora, on mora svaki od ovih zavoda da posećuje u kratkim razmacima. Na čelu svakog od ovih zavoda mora postojati odgovorni službenik koji stalno boravi u zavodu.
51. 1) Direktor, njegov pomoćnik i većina drugih članova osoblja zavoda treba da govore jezikom većine zatvorenih ili jezikom koji razume većina zatvorenika.
- 2) Uvek kad je to potrebno treba se koristiti uslugama tumača.
52. 1) U dovoljno velikim zavodima koji zahtevaju usluge jednog ili više lekara koji će sve vreme posvetiti ovom poslu, bar jedan od njih treba da stanuje u zavodu ili u njegovoj neposrednoj blizini.
- 2) U ostalim zavodima, lekar treba svakog dana da vrši posete i da stanuje dovoljno blizu kako bi mogao bcz odlaganja intervenisati u hitnim slučajevima.
53. 1) U mešovitom zavodu, žensko odeljenje treba da stoji pod upravom odgovorne službenice koja je dužna da čuva sve ključeve zavodskog odeljenja.

2) Nijedan službenik muškog pola ne sme da uđe u ženska odeljenja bez pratnje nekog člana osoblja ženskog pola.

3) Samo službenici ženskog pola smeju vršiti nadzor nad ženskim zatvorenicama. To ipak ne isključuje da iz profesionalnih razloga, službenici muškog pola, naročito lekari i instruktori, vrše svoje dužnosti u zavodima ili odeljenjima za žene.

54. 1) Službenici zavoda, u njihovim odnosima sa zatvorenicama, smeju da upotrebe silu samo u slučaju nužne odbrane, pokušaja bekstva ili protivljenja koja se izražavaju u sili ili pasivnoj rezistenciji prema naredbi osnovanoj na zakonu ili pravilnicima. Službenici koji pribegnu sili treba da ograniče njenu upotrebu samo na najnužniju meru i da o slučaju izveste odmah direktora zavoda.

2) Članovi osoblja kaznenih zavoda treba da se podvrgnu specijalnoj telesnoj obuci koja će im dozvoliti da savladaju agresivne zatvorenike.

3) Službenici koji vrše neku službu koja ih dovodi u neposredni dodir sa zatvorenicama ne smeju biti naoružani, sem u posebnim prilikama. Pored toga ne treba nikad poveriti oružje članu osoblja koji nije obučen u rukovanju tim oružjem.

Inspekcija

55. Kvalifikovani iiskusni inspektori imenovani od nadležne vlasti dužni su da vrše redovnu inspekciju kaznenih zavoda i službi kaznenih zavoda. Oni će naročito paziti da se kaznenim zavodima upravlja po zakonima i pravilnicima koji su na snazi u cilju da se postignu zadaci službe kaznenih zavoda i službe popravljanja.

DEO II

PRAVILA KOJA SE PRIMENJUJU NA POSEBNE KATEGORIJE

A. Osuđenici

Rukovodni principi

56. Sledeći rukovodni principi imaju za cilj da odrede duh u kome se imaju primenjivati sistemi izvršenja kazni i zadaci koje treba ispuniti, saglasno deklaraciji koja je navedena u prethodnoj napomeni ovoga teksta.

57. Zatvor i druge mere koje imaju za posledice da se neki prestupnik izoluje od spoljnog sveta teške su samim tim što oduzimaju pojedincu pravo da raspolaže svojom ličnošću lišavajući ga slobode. Izuzimajući mere opravdanog izdvajanja i mere održavanja discipline, sistem izdražvanja kazni ne treba da povećava patnje koje su vezane za taj položaj.

58. Svrha i opravdanje kazni mere lišenja slobode u krajnjoj liniji jeste zaštita društva protiv zločina. Takva svrha biće postignuta samo ako se vreme lišenja slobode iskoristi da prestupnik, u najvećoj mogućoj meri, kad bude oslobođen, bude ne samo željan već i sposoban da živi poštujući zakon, kao i da se stara o svojim potrebama.

59. U tom cilju režim izvršenja kazne treba da koristi sva popravna, vaspitna, moralna i druga sredstva i sve oblike pomoći kojima raspolaže, težeći da ih primeni saglasno potrebama postupanja sa svakim pojedinim prestupnikom.

60.1) Režim izvršenja kazni treba da teži smanjenju razlika koje postoje između života u zatvoru i slobodnog života ukoliko te razlike pokažu težnju da oslabe smisao za odgovornost kod zatvorenika ili poštovanje dostojanstva njegove ličnosti.

2) Pre nego što bude kazna ili mera izdržana poželjno je preduzeti potrebne mere koje će obezbediti zatvoreniku postepeni povratak u društveni život. Taj cilj moći će se postići, s obzirom na pojedine slučajeve, zavođenjem privremenog režima za slobodan život koji se može organizovati u samom zavodu ili nekoj drugoj

pogodnoj ustanovi ili putem uslovnog otpusta pod nadzorom, koji ne treba poveriti policiji, nego koji treba da se osloni na efikasnu društvenu pomoć.

61. Pri postupanju sa zatvorenicima ne treba naglašavati njihovo isključenje iz društva, već neprestano treba isticati činjenicu da su oni i dalje njegovi članovi. Zbog toga treba pribegavati, u granicama mogućnosti, saradnji sa društvenim organima kako bi se pružila pomoć osoblju kaznenih zavoda u njegovom zadatku društvene rehabilitacije zatvorenika; socijalni radnici koji saraduju sa zavodom imaju zadatak da održe i poprave odnos zatvorenika sa njihovom porodicom i sa društvenim organima koji mu mogu biti od koristi. U granicama koje zadovoljava zakon i koje su u skladu sa izdržavanjem kazne, treba preduzeti korake u cilju očuvanja građansko-pravnih interesa, prava iz socijalnog osiguranja i drugih socijalnih koristi koje uživa zatvorenik.

62. Zdravstvene službe zavoda trudiće se da otkriju i da leče sve telesne i duševne nedostatke i bolesti koje bi mogle biti smetnja rehabilitaciji zatvorenika. U tom cilju treba preduzeti svako lečenje medicinsko, hirurško ili psihijatrijsko, koje se smatra za potrebno.

63. 1) Primena ovih načela zahteva individualizaciju postupanja i dosledno tome, elastičan sistem klasifikacije zatvorenika u grupe.

2) Poželjno je dakle da ove grupe budu smeštene u odvojene zavode gde će svaka grupa moći da dobije odgovarajuće postupanje.

3) Poželjno je da u zatvorenim zavodima, individualizacija postupanja ne bude ometena suviše velikim brojem zatvorenika. U nekim zemljama smatra se da brojno stanje takvih zavoda ne treba da prelazi 500 zatvorenika. U otvorenim zavodima brojno stanje treba takođe da se smanji koliko je god to moguće.

4) S druge strane, nije poželjno održavati zavode koji bi bili suviše mali da bi se u njima mogao organizovati pogodni režim.

64. Oslobođenjem zatvorenika ne prestaju dužnosti društva. Zbog toga treba raspolagati državnim ili privatnim ustanovama koje su sposobne da oslobođenom zatvoreniku pruže efikasnu pomoć posle izlaska iz zatvora, i koje će težiti da ublaže predrasude u pogledu njega i da mu pomognu da se vrati društvu.

Postupanje

65. Postupanje sa licima osuđenim na kaznu ili meru lišenja slobode treba da ima za cilj u granicama u kojima trajanje osude to dopušta, da stvori kod njih volju i sposobnost koje će im omogućiti, kad budu pušteni na slobodu, da žive poštujući zakon i da zarađuju koliko im je potrebno za život. Ovo postupanje treba da bude takvo da osuđenike podstiče na samopoštovanje i na razvijanje osećanja odgovornosti.

66. 1) U tu svrhu treba se naročito služiti religijskim uslugama u zemljama gde je to moguće, nastavom, stručnim upućivanjem i obrazovanjem, metodima pojedinačnog ukazivanja društvene pomoći, savetom u pogledu zaposlenja, telesnim razvijanjem i izgrađivanjem karaktera u skladu sa individualnim potrebama svakog zatvorenika. Treba voditi računa o društvenoj i kriminalnoj prošlosti osuđenika, o njegovim telesnim i duševnim sposobnostima i mogućnostima, njegovim ličnim sklonostima, o dužini osude i o njegovim izgledima posle otpusta.

2) Za svakog zatvorenika osuđenog na kaznu ili meru određenog trajanja, direktor zavoda dobiće, što je moguće pre posle njegovog prijema, iscrpni izveštaj o pitanjima pomenutim u prethodnom paragrafu. Među ovim izveštajima treba uvek da se nalazi izveštaj lekara, ako je moguće psihijatra, o telesnom i duševnom stanju zatvorenika.

3) Izveštaj i drugi potrebni podaci staviće se u poseban dosije. Ovaj dosije održavaće se uredno i tako će se klasirati da odgovorno osoblje može da ga pregleda kadgod se za tim ukaže potreba.

Klasifikacija i individualizacija

67. Ciljevi klasifikacije treba da budu:

a) Odvajanje zatvorenika koji bi, zbog njihove kriminalne prošlosti ili rđave sklonosti, vršili štetan uticaj na druge zatvorenike.

b) Raspoređivanje zatvorenika u grupe da bi se olakšalo postupanje sa njima u pogledu njihovog ponovnog prilagođavanja društvu.

68. U granicama mogućnosti potrebno je raspolagati odvojenim zavodima ili posebnim odeljenjima jednog zavoda radi postupanja prema različitim grupama zatvorenika.

69. Posle prijema u zavod i posle proučavanja ličnosti zatvorenika osuđenog na kaznu ili meru određenog trajanja, treba što pre pripremiti program za postupanje prema njemu na osnovu podataka kojim se raspolaže o njegovim individualnim potrebama, njegovim sposobnostima i njegovom društvenom stanju.

Povlastice

70. U svakom zavodu treba zvesti sistem povlastica prilagođen različitim grupama zatvorenika i različitim metodama postupanja, kako bi se zatvorenici podstakli na dobro ponašanje, kako bi se kod njih razvio smisao za odgovornost i kako bi se razvio njihov interes i saradnja u pogledu postupanja sa njima.

Rad

71. 1) Rad za vreme izvršenja kazne ne sme imati ponižavajući karakter.

2) Svi osuđenici su podvrgnuti obavezi rada, uz vođenje računa o njihovim duševnim i fizičkim sposobnostima koje će utvrditi lekar.

3) Zatvorenici treba da se bave produktivnim radom koji će biti dovoljan da ih zaposli u toku trajanja redovnog radnog dana.

4) Taj rad treba, u granicama mogućnosti, da bude takve prirode da sačuva ili poveća njihovu sposobnost da posle puštanja na slobodu časno zarađuju za svoj život.

5) Potrebno je obezbediti korisno stručno obrazovanje zatvorenicima koji mogu da ga koriste, a naročito mladim zatvorenicima.

6) U granicama koje odgovaraju racionalnoj stručnoj selekciji, potrebama administracije i zavodske discipline, zatvorenicima treba omogućiti da izaberu vrstu posla koji žele da rade.

72. 1) Organizacija i metodi rada u kaznenim zavodima treba da budu što približniji organizaciji i metodama koje važe za sličan rad izvan zavoda, kako bi se zatvorenici pripremili za normalne uslove rada u slobodi.

2) Međutim, interes zatvorenika i njihovo stručno obrazovanje ne treba da bude podređeno želji da se ostvari dobit od rada zatvorenika.

73. 1) Industrijskim pogonima i ekonomijama kaznenih zavoda treba prvenstveno da rukovodi uprava kaznenih zavoda a ne privatni preduzimači.

2) Kad su zatvorenici potrebni za poslove koji ne stoje pod kontrolom uprave, oni treba da ostanu pod nadzorom osoblja kaznenog zavoda. Lica za čiji se račun izvodi rad, osim ako se rad izvodi za druge državne ustanove, treba da plate administraciji normalnu uobičajenu nadnicu za rad, vodeći uvek računa o učinku svakog zatvorenika.

74. 1) Mere predostrožnosti koje su propisane radi zaštite, sigurnosti i zdravlja slobodnih radnika treba isto tako preduzeti i u kaznenim zavodima.

2) Treba doneti odluke o naknadi štete zatvorenicima za nesrećne slučajeve pri radu i za profesionalna oboljenja, pod istim uslovima koji po zakonu važe za slobodne radnike.

75. 1) Maksimalni broj radnih časova zatvorenika, dnevno ili nedeljno, treba da bude utvrđen zakonom ili administrativnim pravilnikom, vodeći računa o propisima ili lokalnim običajima koji se primenjuju na slobodne radnike.

2) Ovako utvrđeni časovi treba da ostave jedan dan odmora nedeljno i dovoljno vremena za nastavu i ostale delatnosti koje su predviđene za postupanje i prevaspitavanje zatvorenika.

76. 1) Rad zatvorenika treba da bude pravično nagrađen.

2) Pravilnikom treba dozvoliti zatvorenicima da upotrebe bar jedan deo svoje nagrade za kupovinu odobrenih predmeta namenjenih za njihovu ličnu upotrebu, a da drugi deo nagrade pošalju svojoj porodici.

3) Pravilnikom treba takode predvideti da jedan deo nagrade administracija zadrži kako bi se stvorila ušteda koja će se predati zatvoreniku kada bude pušten na slobodu.

Nastava i vreme dokolice

77. 1) Treba preduzeti mere kako bi se razvila nastava za sve zatvorenike koji su u stanju da je koriste, podrazumevajući i religioznu nastavu u zemljama gde je to moguće. Nastava za nepismene i mlade zatvorenike treba da bude obavezna i administracija treba nad tim pažljivo da bdi.

2) U granicama mogućnosti nastava koja se pruža zatvorenicima treba da bude usklađena sa sistemom javne nastave kako bi zatvorenici mogli bez teškoća da nastave svoje obrazovanje kada budu pušteni na slobodu.

78. Da bi se zatvorenici telesno i duševno dobro osećali, u svim zavodima treba organizovati zabavu i kulturnu delatnost.

Društveni odnosi, pomoć posle izlaska iz zavoda

79. Naročitu pažnju treba pokloniti održavanju i poboljšanju odnosa između zatvorenika i njegove porodice ako su oni poželjni u interesu obeju strana.

80. Od samog početka osude treba voditi računa o budućnosti zatvorenika posle njegovog puštanja na slobodu. Zatvorenika treba podsticati da održava i stvara odnose sa licima i organizacijama izvan kaznenog zavoda koji bi bili u interesu njegove porodice, a takođe i u interesu njegovog sopstvenog društvenog prevaspitanja.

81. 1) Službe i organizacije, službene i neslužbene, koje pružaju pomoć zatvorenicima puštenim na slobodu da ponovo nađu svoje mesto u društvu treba, u granicama mogućnosti, da pribave oslobođenim zatvorenicima, potrebna dokumenta i isprave o identitetu, da im obezbede stan, zaposlenje, pristojno odelo koje odgovara klimi i godišnjem dobu, kao i potrebna sredstva da stignu do određenog mesta i da mogu živeti neposredno posle puštanja na slobodu.

2) Priznati predstavnici tih organizacija treba da imaju pristupa u zavod i kod zatvorenika. Od samog početka osude od njih treba tražiti mišljenje o predlozima za prevaspitanje određenog zatvorenika.

3) Poželjno je da delatnost ovih organa bude što više centralizovana i usklađena, kako bi se najbolje mogli iskoristiti njihovi napori.

B. Duševno bolesni i duševno nenormalni zatvorenici

82. 1) Duševne bolesnike ne treba držati u zatvoru već treba preduzeti mere da se što je moguće pre premeste u ustanove za duševno bolesna lica.

2) Zatvorenika koji boluju od duševnih efektivnih stanja i anormalnosti treba podvrgnuti i lečenju u specijalnim ustanovama koje stoje pod sanitarnom upravom.

3) Za vreme njihovog boravka u zatvoru, ova lica treba staviti pod nadzor lekara.

4) Lekarska odnosno psihijatrijska služba kaznenih zavoda treba da obezbedi psihijatrijsko lečenje i svih ostalih zatvorenika kojima je potrebno takvo lečenje.

83. Poželjno je da budu preduzete mere, u saglasnosti sa nadležnim organima, da se psihijatrijsko lečenje nastavi posle puštanja na slobodu, ako je to potrebno i da se obezbedi društvena pomoć psihijatrijskog karaktera posle puštanja na slobodu.

C. Uhapšena ili pritvorena lica

84. 1) U sledećim odredbama naziva se "okrivljeni" svako lice uhapšeno ili okrivljeno zbog neke povrede krivičnog zakona koje je zadržano u policijskom pritvoru ili zatvoru, ali koje još nije osuđeno.

2) Okrivljeni se smatra nevinim i sa njim se mora postupati kao takvim.

3) Ne dirajući u zakonske odredbe o zaštiti lične slobode niti u odredbe koje predviđaju postupak gonjenja okrivljenih, oni će uživati specijalni režim po kome se sledeća pravila ograničavaju da utvrde glavne tačke.

85. 1) Okrivljeni treba da budu odvojeni od zatvorenika.

2) Mlađi zatvorenici treba da budu odvojeni od starijih. Po pravilu oni treba da su zatvoreni u posebnim zavodima.

86. Okrivljeni treba da budu smešteni u posebnim sobama, ukoliko nisu u pitanju različiti mesni običaji s obzirom na klimu.

87. U granicama koje odgovaraju održavanju primernog reda u zavodu, okrivljeni mogu, ako to žele, da se hrane o svom trošku nabavljajući hranu spolja posredstvom administracije, preko svoje porodice ili preko svojih prijatelja. U protivnom administracija je dužna da se stara o njihovoj ishrani.

88. 1) Okrivljenom treba da bude dozvoljeno da nosi svoje lično odelo, ako je ono čisto i pristojno.

2) Ako okrivljeni nosi uniformu zavoda ona se mora razlikovati od uniforme okrivljenih lica.

89. Okrivljenom treba uvek omogućiti da radi, ali on ne može biti obavezan da radi. Ako radi treba da bude nagrađen.

90. Svakom okrivljenom treba dozvoliti da o svom trošku ili o trošku drugih nabavlja knjige, novine, potreban pribor za pisanje, kao i druga sredstva za rad, u granicama koje dozvoljavaju interesi sudske istrage, bezbednosti i dobar red u zavodu.

91. Okrivljenom treba dozvoliti da prima posete i negu svog ličnog lekara ili zubara ako je njegov zahtev razuman i ako je u stanju da za to obezbedi troškove.

92. Okrivljenom treba pružiti mogućnost da odmah obavesti svoju porodicu o svom lišenju slobode kao i da uživa sve razumne povlastice da bi mogao stajati u vezi sa svojom porodicom i svojim prijateljima i da bi mogao primati posete tih lica, pod jednom ogradom koja se odnosi na ograničenja i nadzor koji su potrebni u interesu sudske istrage, bezbednosti i dobrog rada u ustanovi.

93. Okrivljenom treba dozvoliti da zahteva postavljanje branioca po službenoj dužnosti, kada je to predviđeno, i da prima posete advokata u vezi sa svojom odbranom. Treba mu omogućiti da pripremi i da preda advokatu poverljiva uputstva. U tu svrhu treba mu dati pribor za pisanje ako to zatraži. Sastanci između okrivljenog i njegovog advokata mogu biti na domaku vida službenika policije ili zavoda ali ne i na domaku njegovog sluha.

D. Lica osuđena zbog dugova i na civilni zatvor

94. U zemalja u kojima zakonodavstvo predviđa zatvor zbog dugova ili druge odluke zatvora koji su izrečeni sudskom odlukom na osnovu nekrivičnog postupka, ti zatvorenici ne mogu biti podvrgnuti većim ograničenjima niti se sa njima sme strožije postupati nego što je potrebno da se osigura bezbednosti i održi red. Postupanje sa njima ne treba da bude nepovoljnije od postupanja sa okrivljenima, ipak sa ogradom eventualne obaveze na rad.

E. Lica koja su uhapšena ili pritvorena a nisu okrivljena

95. Ne dirajući u odredbe čl. 9 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, lica koja su pritvorena ili uhapšena, a nisu okrivljena uživaju zaštitu koju jamče prvi deo i odeljak C drugog dela. Odgovarajuće odredbe odeljka A drugog dela mogu se isto tako primenjivati kada je to korisno za ovu posebnu kategoriju lica lišenih slobode, ukoliko nisu preduzete nikakve mere koje znače da bi prevaspitavanje ili rehabilitacija mogli da budu primenjeni u bilo kom pogledu na lica kojima se ne stavlja na teret nijedno krivično delo.

(Prevod preuzet iz "Arhiva za pravne i društvene nauke"; br: 4/1956. Preveo prof. N. Srzentić. Izuzetak je pravilo br 95 koje je usvojeno na VII kongresu UN za prevenciju kriminaliteta i tretman delikvenata 1985. godine u Milanu).